BIBLIOTHEEK VOOR GESLACHT- EN WAPENKUNDE
ONDER REDACTIE VAN C. PAMA

1

INLEIDING TOT DE
WAPENKUNDE

DOOR

J. C. P. W. A. STEENKAMP
Kol. der Art. b. d.

N.V. UITGEVERS-MIJ. A. RUTGERS
NAARDEN

INLEIDING TOT DE WAPENKUNDE

W. J. Reijnders
Gooische Boek- en Kunstdrukkerij
Naarden

BIBLIOTHEEK VOOR GESLACHT- EN WAPENKUNDE
ONDER REDACTIE VAN C. PAMA

INLEIDING TOT DE WAPENKUNDE

DOOR

J. C. P. W. A. STEENKAMP
Kol. der Art. b. d.

N.V. UITGEVERS-MIJ. A. RUTGERS
NAARDEN

De titel luidt: *Inleiding tot de Wapenkunde*, wat wil zeggen, dat men geen volledig wapenboek moet verwachten, maar een overzicht van het belangrijkste wat in de wapenkunde voorkomt.

Voor hen die hiervan eene studie willen maken, verwijs ik naar *J. B. Rietstap's Handboek der Wapenkunde*, dat het volledigste en beste is, dat wij bezitten. Wel is het uitverkocht, maar in de meeste bibliotheken toch wel te raadplegen.

Voor meer gedetailleerde gegevens over heraldische termen, stijlen, wapenkundigen, boekwerken, afbeeldingen, bronnen enz. tot op heden bijgewerkt, zie men mijn *Heraldisch Vademecum**).

*) Dl. I en Dl. II verschenen bij N.V. Uitg. Mij. A. Rutgers, Naarden.

De Wapenkunde of Heraldiek onderscheidt men wel in Wapen*kunde* en Wapen*kunst*. De eerste is dan de *wetenschap*, de kennis van heraldische benamingen, regels, stijlen enz. De tweede de *kunst* om correcte wapens af te beelden in olie of waterverf, te beeldhouwen, graveeren in koper of half edelsteen e.d. Voor de laatste moet men talent hebben en smaak, maar de eerste kan ieder, althans de hoofdbeginselen ervan, zich eigen maken en wij zullen ons daartoe bepalen. Het spreekt van zelf, dat goede wapenkunstenaars natuurlijk ook geheel op de hoogte van de wapenkunde moeten zijn, al is dit niet steeds het geval.

De fantasiewapens uit de eerste eeuwen na Christus en zelfs nog van vóór dien tijd buiten beschouwing latende, dateeren de oudste wapens uit de 10e eeuw na Chr. en den tijd der Kruistochten. Behalve enkele schilden, zijn het vooral zegels der Vorsten, wapenrollen of -boeken door de Herauten aangelegd, afbeeldingen van steekspelen e.d. die ons, daar een

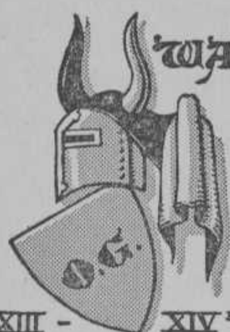
groot deel nog uitstekend bewaard is gebleven, de noodige gegevens kunnen verstrekken. Een van de gewichtigste bronnen is wel het Wapenboek of Armorial van den Heraut Gelre, thans op de Koninklijke Bibliotheek te Brussel en dateerend uit de 14e eeuw. Ook in Duitschland en Engeland zijn er echter nog eenige, waarvan evenals van Gelre, fac-simile's zijn gemaakt. Zonder onderscheid zijn zij bijna alle uitstekend geteekend en kunnen zij nog steeds tot voorbeeld strekken. *Frankrijk* is het land waar de heraldiek het eerst en niet het minst beoefend werd. Die oudste wapens dan, bestonden uit een schild, eerst van driehoekigen vorm met ogiefvormige zijkanten, later van verschillende geheel andere vormen (zie plaat Wapenstijlen). Het was versierd met eenvoudige figuren als kruisen, dwarsbalken, penningen, kepers e.d., later met leeuwen, adelaars, merels of andere dieren en voorwerpen of combinaties met de eerstgenoemde. Daarna werd op het schild een helm geplaatst, daarop weder het helmteeken en werden er omheen de dekkleeden aangebracht en zoo vindt men ze al in het wapenboek van Gelre uit 1334 afgebeeld, grootendeels met den naam van den drager er neven.

Deze wapens zijn alle in den *Gothischen stijl,* den bloeitijd der heraldiek geschilderd. Men onderscheid dezen soms nog in den *vroeg-* en *laat*-Gothischen, de overgangsstijl naar de *Renaissance,* deze die weder in den *Barokstijl*

TIJD ±	STIJL	EEUW	ENGELAND	FRANKRIJK	DUITSCHLAND	ANDERE LANDEN
550-1000	Byzantijnsche	Vroeg-middeleeuw	Alleen in de bouw- en meubelkunst Er waren nog geen wapens		Karolingischer Stil	*Spanje* Islamitische (Moorsche) Stijl (800-1700) *
1000-1200	Romaansche	Tot XIIIe eeuw			Romanik	
1200-1300	Vroeg- of Oud-Gothische	XIIIe-XIVe eeuw				
1380-1450	Overgang tot Laat-Gothische	Einde XIVe eeuw-Midden XVe eeuw		Style Gothique	Gotik	
1460	Laat-Gothische	2e helft XVe eeuw	Tudor Style			*Italië*
1490-1520	Overgang tot Renaissance	Einde XVe eeuw-Begin XVIe eeuw	* Queen Elisabeth 1557 (meubels)			Vroeg-Renaissance (1420-1500)
1530-1650	Renaissance	Einde XVIe eeuw-Begin XVIIe eeuw	Jacobean (1603-1625)	Louis XIII (1610-1643)	Renaissance	Hoog-Renaissance (1500-1570)
1650-1720	Baroc	Einde XVIIe eeuw-Begin XVIIIe eeuw	* Queen Anne (1702-14) (meubels)	Louis XIV (1643-1715)	Barock (Zopfstil)	
1730-1790	Rococo	XVIIIe eeuw	* Chippendale 1760	* Regence (1715-1723)		
1790-1810	Empire	Einde XVIIIe eeuw-Begin XIXe eeuw	idem	Louis XV (1715-1774)	Empire Romantik *	
± 1830	Biedermaier	Midden XIXe eeuw		* Louis XVI (1774-1793)		
± 1865	Terugkeer tot betere vormen	2e helft XIXe eeuw	* Queen Victoria	Napoléon Ier Style panachée de l'Empire	Biedermaier Realismus Jugendstil *	Klassisisme (1770-1830) (Neo Antike) Realisme
± 1900	Moderne	XXe eeuw			Expressionismus Futurismus Kubismus	

* Niet op wapens toepasselijk

N.B. De diverse stijlen van 3000 v. C. tot ± 300 n. C., als:
1. Antieke, 2. Assyrische, 3. Babylonische, 4. Boedistische, 5. Chineesche, 6. Egyptische, 7. Etruscische, 8. Germaansche, 9. Grieksche, 10. Hebreeuwsche, 11. Hindoe, 12. Indische, 13. Japansche, 14. Keltische, 15. Koloniale (Vereenigde-Staten), 16. Mohammedaansche, 17. Perzische, 18. Phœnisische, 19. Pompeische, 20. Romeinsche, 21. Russische, 22. Scandinavische
blijven buiten beschouwing, hoewel er toch *Japansche wapens* zijn, al wijken die ook geheel af van de onze.
Vergelijk: *Handboek der Ornamentiek* van *Fr. S. Meijer* door *J. W. H. Berden* en *Ornamentstijlen* van *A. Speltz* eveneens door *J. W. B. Berden* vertaald. A. W. Sijthoff's Uitg. Mij., Leiden.

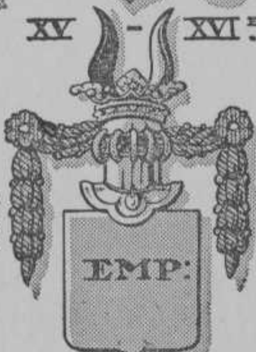
XIII - XIV E, XIV - XV E; XV E.

XV. E. XV - XVI E, XVII E E.

XVIII. E XVIII - XIX E XIX. E.

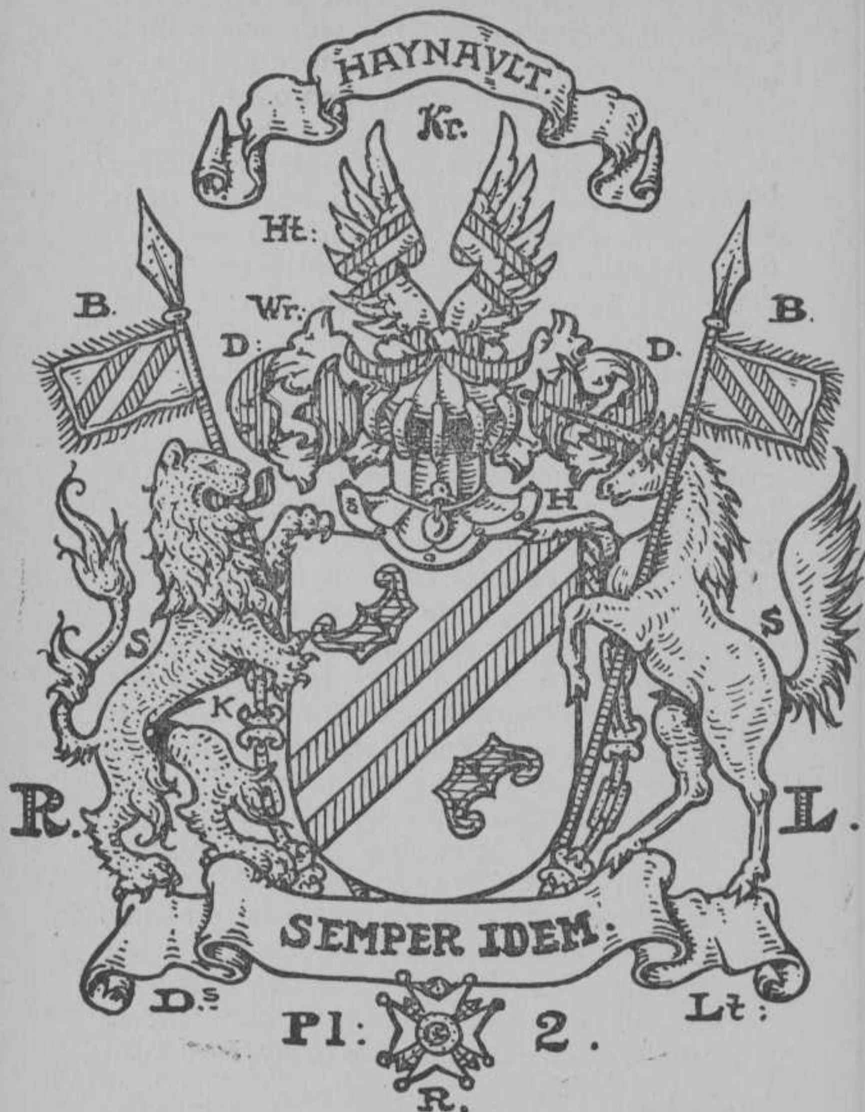
overging waarna de *Rococostijl*, de *Empirestijl* en de *Biedermaierstijl* volgden met enkele tusschenvarianten, om te eindigen in den *Modernen* stijl, die gelukkig weinig toepassing vindt en door alle wapenkundigen verfoeid wordt (verg. de plaat).

Velen meenen dat wapens alleen door den *Adel* worden gebruikt. Niets is minder waar, burgerwapens zijn bijna even oud en geheel van dezelfde soort. Zoo heeft men Lands- en Stede-wapens, Geestelijke, Universiteits-, Gezelschapswapens en nog tal van andere. Oorspronkelijk waren zij *niet erfelijk doch* werden dit pas later. Wetten er op zijn er, althans ten onzent niet, zoodat ieder in de keuze geheel vrij is, mits men niet dat van een ander neemt of gebruikt. *Officieel* worden zij niet erkend. „Dit voorrecht (zegt *Rietstap*) genieten alléén de adellijke wapens, die bij den Hoogen Raad van Adel te 's-Gravenhage geregistreerd zijn, de overige worden geïgnoreerd."

Het zou te ver voeren om over die verschillende bovengenoemde stijlen gedetailleerd te spreken. Wie er een volledig beeld van wil hebben leze het prachtboek van *Ströhl*, die in zijn *Heraldischer Atlas* ongeëvenaard fraaie en correcte afbeeldingen in kleuren, goud en zilver heeft afgebeeld in alle stijlen, met voorbeelden uit bijna alle bekende M. S. Wapenboeken.

Hildebrandt in zijn *Heraldisches Musterbuch* doet ongeveer hetzelfde maar minder uit-

RENAISSANCE

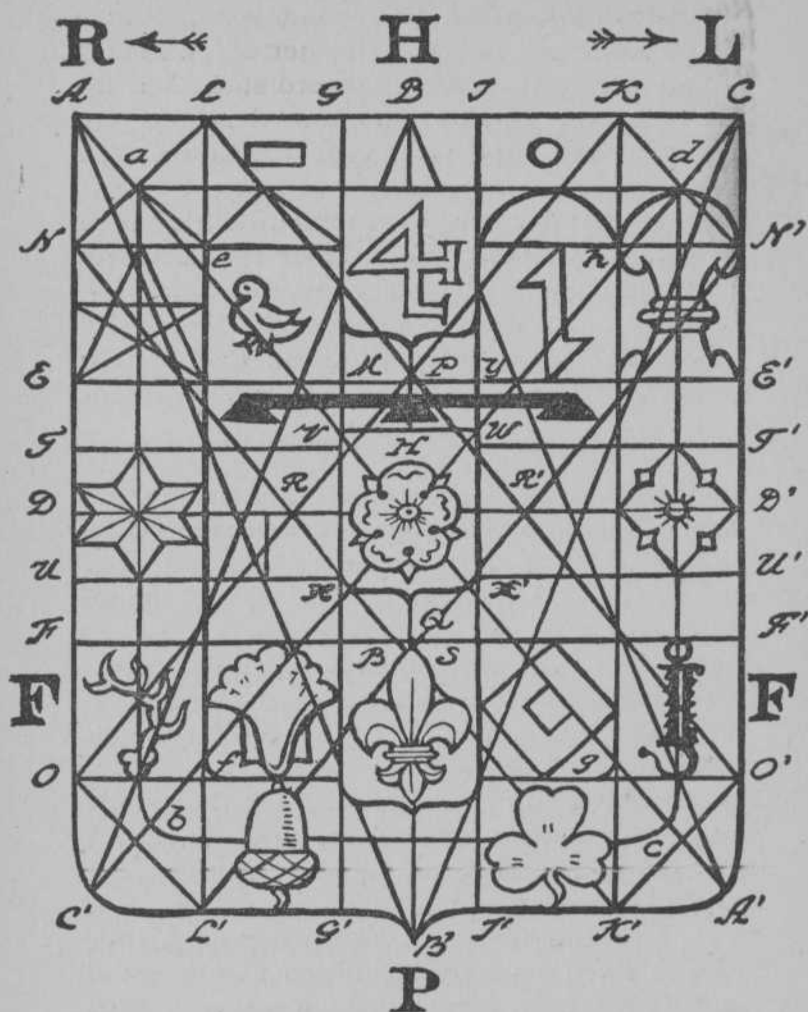
Pl: 2.

voerig en in zwartdruk. Ook in Engeland, Frankrijk, Zwitserland en elders zijn uitstekende wapenboeken verschenen, maar ook is er véél kaf onder het koren. Ten onzent is na den *Nederlandschen Herauld* van *Th. de Rouck* uit 1645, als standaardwerk verschenen het *Handboek der Wapenkunde* van *J. B. Rietstap,* dat echter al jaren uitverkocht is. Ook dat van *Junius* is goed maar niet zoo volledig, al zijn de afbeeldingen beter dan die van Rietstap.

Ik wil hier nog wijzen op het feit dat elk land zekere eigenaardigheden in zijn heraldiek heeft. *Engeland* met zijn aparten schildvorm en typische figuren, *Frankrijk* o.a. met zijn vijfpuntige sterren, *Duitschland* met tal van wapens met ingebogen punten en den scheven stand der schilden, *Zwitserland* met zijn driebergen in den voet, *Spanje* met zijn voorkeur voor zoomen met kasteelen beladen, *Italië* met zijn typische z.g.n. paardenkopvorm-schilden enz., zoodat een kenner vrijwel direct kan zien uit welk *land* een wapen afkomstig is. De tijd is vrij nauwkeurig op te maken uit den *stijl* der afbeelding of aan den zegelafdruk.

Aan het schild, naar den stijl van diverse vormen, onderscheidt men het *veld,* waarop het wapen afgebeeld is, de bovenkant of het *hoofd,* de *punt* of de voet, de zijkanten of *flanken* en het middelpunt of *hart.* Op het model op pag. 14 is de meest gebruikelijke schildvorm aangegeven. Gehuwde vrouwen

Plaat 3

gebruiken veel een *ovaal* schild, ongehuwde een *ruitschild*, maar dit is niet voorgeschreven. *Hoofdregel* is, dat in de heraldiek rechts (R) en links (L) juist omgekeerd staan dus het schild als een persoon beschouwd wordt (zie schema). Zoo staan als regel ook alle dieren enz. naar R gewend, tenzij het omgekeerde is aangegeven. Het kan door verschillende lijnen in deelen worden verdeeld. Door een vertikale (B B') door het hart gaande heet het *gedeeld*. Door een horizontale (D D') idem *doorsneden*.

Door het gebruik der beide lijnen wordt het schild *gevierendeeld*. De volgorde der vier kwartieren is alsdan $\begin{matrix}1 & 2\\ 3 & 4\end{matrix}$. Twee vertikale lijnen op pl.m. 1/5 van de breedte van het schild naast elkaar getrokken vormen een *paal* (G G', I I'). Vier zulke lijnen *twee palen* (L L', G G' en I I', K K'). Zijn er vijf of een oneven aantal méér, dan heet het schild *gepaald*, dus een even aantal stukken naast elkaar. Hetzelfde is het geval met horizontale lijnen. Twee vormen een *dwarsbalk* (T T', F F'), vier *2 dwarsbalken*, vijf of een oneven getal meer een *gedwarsbalkt* schild. Een paal en een dwarsbalk vormen samen een *kruis*. Zijn twee lijnen diagonaalsgewijze A A' en C C') getrokken, dan krijgt men een schild dat *schuin gevierendeeld* heet. Eén diagonale lijn maakt een *geschuind schild*. Twee evenwijdige lijnen van A boven naar L beneden vormen een *Rechter schuinbalk* (L O', N K'). Door meer diagonaalsche

lijnen te trekken krijgt men, als bij de dwarsbalken vermeld, twee of meer schuinbalken of een *geschuinbalkt* schild. In tegenovergestelden zin krijgt men een *Linker schuinbalk* (K O, N' L'). Samen vormen deze een *Schuinkruis* of *St.-Andrieskruis.* Raken de einden van de kruisen de schildranden niet, dan heeten zij *verkort.* Het aantal kruisen is onnoemelijk gevarieerd. Er zijn wel 800 verschillende bekend, als breedvormige klaver-, bol-, hamer-, appel-, maltheser-, ankerkruisen enz. Daarover alléén bestaat al een vrij uitgebreid boekwerk. Trekt men een vertikale, horizontale en twee diagonale lijnen dan wordt het schild in *acht hoeken* verdeeld en heet het *gegeerd.* Komen die lijnen niet uit de hoeken maar uit regelmatig gekozen punten dan heet het *onregelmatig gegeerd.*

Door twee schuine lijnen te trekken uit het midden van den bovenkant, of ook lager, naar den voet van het schild en twee daarmede evenwijdige, krijgt men een *keper* (O P O', L' Q K'). Gaan deze van den bovenrand of het hoofd uit dan is het een *omgekeerde keper.* Zoo kan men er twee of meer maken en bij een oneven aantal lijnen een *gekeperd* schild krijgen. Een lijn N N' evenwijdig van den bovenrand getrokken, vormt een *schildhoofd.* Een O O' idem van den onderkant de *schildvoet.* Rechte of gebogen lijnen (N R O en N' R' O') vormen twee *flanken.* Een halve paal die van boven overgaat in een omgekeerden

keper heet *gaffel* (N X G', L P K, N' X' I'). Een halve vertikale lijn uit het hoofd overgaande in een halve horizontale naar R (A B H D) vormt een *vrijkwartier*. Een kleinere dergelijke figuur (A G M E) b.v., heet *schildhoek* of *canton*. Ligt op het hart een klein schildje dan heet dat *hartschild*. Elders geplaatst heet het *bijschild* (B S). *Gekapt* heet het schild als men twee schuine lijnen trekt (A B', B' C). *Gekoust* idem (C' B, B A'). Al deze lijnen kunnen, behalve recht als genoemd, ook nog *gebogen* zijn of *getand, uit-* of *ingeschulpt*, gekanteeld *gezwaluwstaart, hoekig, gegolfd* en nog veel meer, maar deze opsomming zal wel voldoende zijn. Wanneer het schild b.v. door zes horizontale en vijf vertikale lijnen verdeeld is, zooals het patroon aangeeft, in gelijke vakken, dus dertig, heet het *geschaakt*. Door diagonale lijnen wordt het *geruit* c. q. *spits geruit* verdeeld.

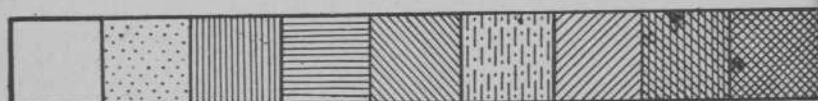
Indien evenwijdig aan de vier zijden lijnen zijn getrokken die als 't ware er een rand om maken, heet dit een *zoom* (A C A' C', a b c d). Wordt een tweede stel lijnen binnen de eerste getrokken, dan ontstaat een *binnenzoom*. (In Engeland gebruikelijk) (a b c d, e f g h). Ook deze kunnen gekanteeld, geblokt, afwisselend kleur en metaalblokjes, beladen met figuren enz. zijn.

Hiermede zijn in hoofdzaak de z.g. *stukken*, soms herautsstukken genoemd, behandeld, doch er kunnen ook nog *bijfiguren* bij te pas

komen als, de *barensteel* (op het schema aangegeven boven het hartschild) een soort smalle dwarsbalk, met drie of meer trapeziumvormige hangers; blokjes, staande of liggende, *penningen* = ronde metalen schijven; *koeken* = dito van kleur; bollen; *ruiten; maliën* (afgebeeld bij g); al of niet *geledigd* (schema bij L G) of *doorboord* (bij I K), *ringen* etc.

Om al deze zaken nu duidelijk op het schild te kunnen onderscheiden, brengt men *metalen* (zilver en goud) of *kleuren* (rood, blauw, groen of zwart) aan. Er zijn nog wel enkele andere als purper, bruin, oranje, ijzerkleur e.d.

Voornaamste harceeringen.

Zilver. Goud. Rood. Blauw. Groen. Oranje. Purper. Bruin. Yzerkl:

Zwart. Hermelijn. ContraH. GoudH: Vair. ContraV. PaalV. GoudV:

maar die komen zeldzaam voor. Ook brengt men z.g. pelswerk of bont aan, d.w.z. *hermelijn* of *vair*, waarvan ook weder variëteiten zijn als contra-hermelijn of vair, goud-hermelijn enz. Steeds moet *metaal* op *kleur* of *omgekeerd*, kleur op metaal staan.

Volgens het systeem door Pater Petra Sancta in 1638 uitgevonden en nu overal in gebruik, worden deze door puntjes en lijnen aangeduid als op de *kleurenschaal* is aangegeven.

Indien het veld met *arabesken* of krullen versierd is, in de 17e eeuw veel gebruikelijk, dan heet dat *gedamasceerd* (naar de versierde klingen uit Damascus).

Nu volgen de gewone figuren ontleend aan den mensch in zijn geheel als wildeman, soldaat, vrouw, man enz. of zijn onderdeelen handen, armen, beenen, hoofden, al of niet met voorwerpen in de hand met eindelooze variaties. Dan de dieren, viervoetige, kruipende in kortom alle soorten, vogels, visschen, insecten, planten, boomen, bloemen, zonnen, sterren, manen of wassenaars, bliksemstralen en wat niet al meer. Enkele daarvan zijn zeer gewild, b.v. de *leeuw*, die in alle variaties, klimmend, staand, gaand, aanziend, omziend enz. wordt voorgesteld, hetzij in metaal of in alle denkbare kleuren tot zelfs gedwarsbalkt toe, onthoofd, gehoond (zonder staart), gekroond, half of uitkomend (ook de onderhelft alleen) tot alleen de klauwen toe. Dit alles moet steeds behoorlijk en vooral duidelijk omschreven worden, b.v. een klimmende roode leeuw, rood *getongd* en *genageld* met een gouden *kroon*, op zilver. Niet minder hoog aangeschreven is de *adelaar*, enkele of dubbele (2 koppen) die plat op zijn rug liggend wordt voorgesteld en waarop het even genoemde evenzeer van

toepassing is. *Visschen* zijn ten onzent ook zeer in trek doch men geeft steeds aan welke soort, b.v. zalmen, botten, haringen, snoeken enz. Paarden, herten, honden, ossen of koeien, eekhoorns, olifanten, bokken komen ook veel voor. Van de vogels komt de *meerl* nog veel voor (afb. schema bij e), men zegt, aangezien deze geen bek noch pooten heeft, dat het oorspronkelijk kuikens zijn geweest. (Het geslacht Cuyck voert er n.l. acht).

Voorts papegaaien, ooievaars, kraanvogels (met steen), struisvogels (met hoefijzer), raven, hanen enz.

Boomen, liefst aan te geven eik, populier, den etc., ook meerdere naast elkaar, bloemen waarvan de *roos* (schema bij H) en de *lelie* (B S) veelvuldig voorkomen evenals het *klaverblad* (schema bij L' G'), vierbladen (schema bij D'), schelpen (schema bij f) en nog veel meer. *Zonnen* zijn *stralend* al of niet met *gezicht*, *wassenaars* of wassende manen, *klimmend* (de hoorns omhoog), omgekeerd enz., *sterren* 4, 5, 6, 7 of 8-puntig wat men altijd aangeeft en zoo al meer (schema bij D).

Volgens de kunstmatige figuren als die betrekking hebbende op huisraad, b.v. *schoorsteenhaal* (schema O' F'), jacht, visscherij, handel, scheepvaart, landbouw, wapens in alle soorten (degens, geweren, kanonnen, lansen, vaandels, bijlen etc.) en er is maar weinig of niets te noemen op dit gebied wat *niet* op wapens voorkomt.

Tenslotte de *monsters* of hersenschimmige figuren. Er zijn er wel 100 bekend, alleen die nog al eens voorkomen wil ik vermelden en dat zijn de *griffioen*, de *eenhoorn*, de *draak*, de *meerman* met zijne echtgenoote, de pegasus enz.

Heiligen komen met massa's voor in Limburgsche gemeentewapens: *St.-George, St.-Michiel, St.-Maarten,* ook in burger- en schutterswapens. Ook de onderwereld en de goden en godinnen zijn niet vergeten, met nog een heele reeks van fantasie-gedrochten, die in Engeland hun aftrek vinden. Maar genoeg daarvan, als *eisch* stelt men alleen dat die *figuren het schild zooveel mogelijk moeten vullen.* Op het schild rust de *helm* d.w.z. de onderkant moet iets over den bovenrand van het schild uitsteken. Hij staat *in front* of 3/4 *R* of *L* gewend zooals bij Alliantiewapens het geval is, uit de z.g. heraldische beleefdheid. In hoofdzaak gebruikt men *steekspelhelmen* en *traliehelmen*. Pothelmen komen niet meer voor. Soms zijn zij *gevoerd* en de tralies, randen en de keten met penning ter versiering van goud, de rest van staal. Er bovenop rust de *wrong* van ineengedraaide linten van het hoofdmetaal en de hoofdkleur van het schild, afwisselend in een oneven aantal wendingen en beginnende met het metaal, omdat dat vóór kleur gaat. De *dekkleeden* omringen het schild, uitgaande van de wrong en zijn van binnen van *metaal*, van *buiten* van *kleur* soms

R en L *verschillend* als het schild een combinatiewapen vertoont. Er zijn eindeloos veel variaties in den vorm. In den gothischen stijl zijn zij eigenlijk het meest natuurlijk, daarna worden het fantasie-krullen of bladen, ingewikkelder doch sierlijker. *Albrecht Dürer* en zijn school waren daarin meesters.

In den *Rococostijl* werd helm en helmteeken weggelaten en vervangen door een bladerkroon en de dekkleeden werden geheel afwijkende bloem-, blad- en fantasiekrullen.

De *Empirestijl* bracht weder wat anders in den vorm van guirlandes en nog later werden het stijve krullen en smakelooze snorkels.

Eerst omstreeks 1860 begon men tot de goede oude vormen terug te keeren, maar nog altijd ziet men allerlei heraldische misbaksels op versieringen en elders aangebracht, de couranten staan er van vol en de Staat geeft het voorbeeld helaas, op plakzegels, courantenhoofden e.d.

Het *helmteeken rust* op den wrong, dus mag er *nooit los* bovenstaan zooals meermalen voorkomt en *volgt de richting van den helm.* Een vlucht bv. op een aanzienden helm heeft R en L een vleugel. Op een 3/4 gewenden helm bedekken die vleugels elkaar gedeeltelijk.

Onder het schild komt wel een lint voor waarop de *wapenspreuk* of het *devies* komt te staan. Bij gebreke van dien, plaatst men den naam van den drager er wel op. Dit lint, soms ook een voetstuk of arabesk van boom-

stammodel, dient c.q. tevens om er de *schildhouders* op te laten rusten, want deze mogen evenmin los staan. Onder het lint kwam in het midden der 19e eeuw meermalen een (soms meer) ridderorde te hangen, iets wat alleen volgens het voorschrift aan Ridders der M. W. O. was vergund. Thans doet men dat niet meer. Alleen vorstelijke wapens hebben soms de huisorde met keten om het schild hangen. (Mecklenburg).

De *schildhouders*, meermalen mannen, vrouwen, engelen, dieren, als leeuwen vooral, griffioenen, paarden, eenhoorns, adelaars en nog meer, houden het schild vast met een hand of met een of twee klauwen (pooten). Zij dragen soms lansen of banieren waarop deelen van het schild herhaald zijn („volgens het schild" heet dit). Zij zijn toegewend, dus elkaar aanziend, of in front of omgewend kijkend. Men treft ook twee verschillende schildhouders aan als b.v. een wildeman met knots en een leeuw. In Engeland b.v. mogen alleen pairs deze voeren.

Boven het helmteeken prijkt meestal op een lint de *strijdkreet* of *kreet* en bij enkele families treft men dan nog een derde variant aan (b.v. de Villeneuve) die op een banier een *epithete* voert een enkel woord, dat bijnaam beteekent of toenaam.

Geestelijke wapens zijn ook nog anders versierd. De Paus voert de tiara op zijn familie-

wapen en de sleutels van St.Pieter er omheen, o.m. Kardinalen en Bisschoppen hebben een mijter op het schild en een latijnsch kruis en kromstaf, soms een zwaard er achter gekruist. Abten en hoogere geestelijken voeren ook wel een *geestelijken hoed*, naar gelang van den rang versierd met 3, 6, 10 of meer aan elkaar verbonden kwasten, alsmede een kerkelijke spreuk op een lint.

Vorsten plaatsen het geheele wapen op een *vorstenmantel* van purper, gevoerd met hermelijn c.q. gedekt door een *baldakijn* met *vorstenkroon*, alles versierd met gouden franje en door dito koorden met kwasten gebonden. De helmen op het schild worden als regel door een vorsten-, konings- of keizerskroon vervangen.

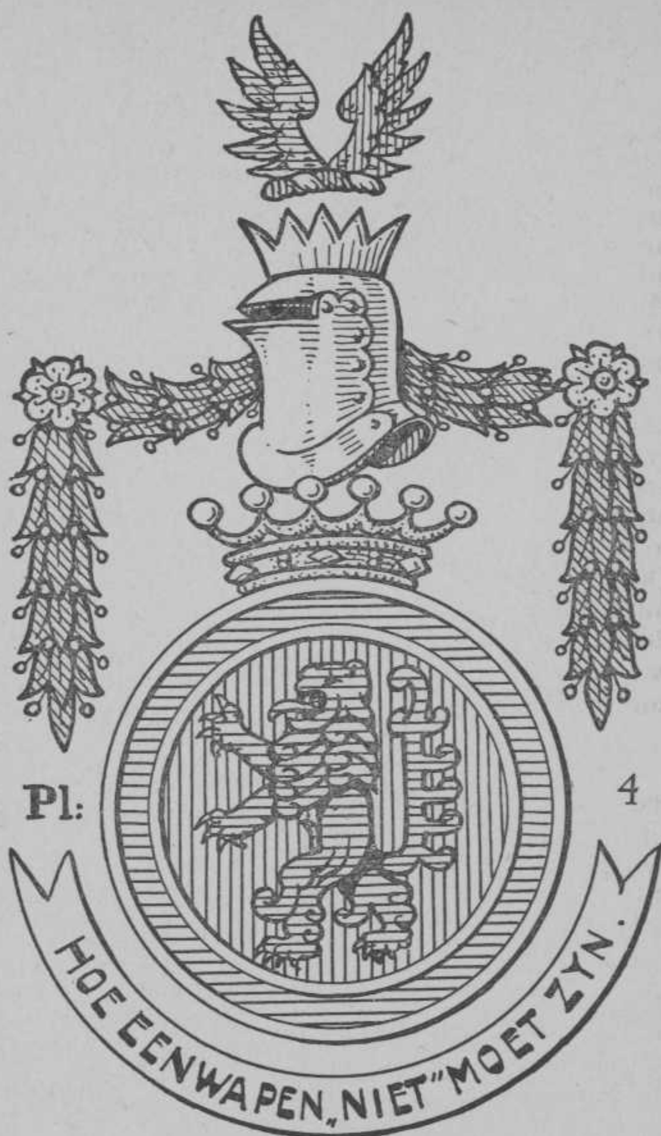
Tenslotte nog iets over de z.g. *sprekende wapens*, *alliantie-wapens*, *breuken* en *huismerken*.

Sprekende wapens zijn die, welke zinspelen op den naam des dragers soms zijn het zelfs *raadselwapens*, omdat de oplossing bijna een puzzle is. *Koning* met een kroon, *Smid* met een aambeeld of smidshamer zijn duidelijk genoeg. *Prins*, met den Prins te paard, *Winder* met een windas, *Webber* met een spinneweb, *Wachter* met een man op een toren uitkijkende, zijn om er maar enkele te noemen, volkomen duidelijk. *Reberch* met een ree en een berg, *Stokman* met een man met een stok,

Grondkuyl met een man met schop een kuil gravend, *Voombergh* een pad op een berg, al meer ingewikkeld, *Cortvriendt* een kat voor een muis zittend, typisch, *Van Troijen* een paard (van Troye) niet minder, evenals *Overbosch* een vogel die over een bosch vliegt, *De Wind* vier aeolussen in de hoeken en *Wagenknecht* een rijtuig een knaap en een weeg. boom. Zij komen nog al veel voor.

Alliantie-wapens zijn twee (of meer) wapens van man en vrouw die dan toegewend staan, dus schuins L. dat van den man en schuins R. dat van de vrouw (ovaal). Zij hebben den helm met helmteeken enz. van den man, soms omgeven door z.g. *liefdeknoopen* (koorden met knoopen en kwasten) of wel elk hun eigen helm met helmteeken en dekkleeden. Ook vindt men als de man hertrouwt, zijn wapen tusschen dat van de twee vrouwen in, soms zelfs tusschen drie of meer!

Breuken. Ter onderscheiding van jongere leden of zonen van een geslacht werden oudtijds en in vorstelijke geslachten ook thans nog, z.g. *breuken* ingevoerd, d.w.z. kleine onderscheidingsteekens die op het hoofdwapen waren aangebracht. De bekendste is wel de *barensteel*. Deze werd eventueel ook nog beladen met andere figuren. Zoo voerde *Prins Frederik* destijds een *barensteel*, in het midden beladen met een gouden pijltje, als broeder des Konings. Maar ook lelies, penningen e.d.

Pl: 4

werden in het hoofd als zoodanig gebruikt.

Een andere manier om onderscheid te maken bestond uit kleurwisseling. Zoo voerden bv. de geslachten, die uit dat van *Heusden* stamden wel dat rad, maar van andere kleur of metaal. Andere namen elk een ander helmteeken aan doch lieten het wapenschild intact en zoo meer. Zij *braken* er mede het wapen, zooals dat heet.

Huismerken. Een bijzondere figuur die nog in meerdere wapens voorkomt, is het *huis-* of *koopmansmerk*. Oorspronkelijk alleen bedoeld om eigendommen te merken, vee, koopwaren, kerkestoelen, enz. en bestaande uit eenvoudige rechtlijnige figuren (Z. schema op het bovenste bijschildje) met ontelbare variaties, kreeg het langzamerhand ook zijn plaats in een schild en werd wapenfiguur. Enkele schrijvers (Körner) beweren dat zij van de Runenteekens afstammen maar de groote meerderheid verwerpt dit absoluut.

Tenslotte zij als *afschrikwekkend voorbeeld* nog verwezen naar pl. 4, waarop een wapen is afgebeeld in quasi-Empirestijl, waarvan nu werkelijk niets deugt. Het zal den aandachtigen lezer uit het vorenstaande wel voldoende blijken, dat het schild geen goeden vorm heeft, dat de leeuw (in modernen stijl) van kleur op kleur is, dat de parelkroon een parel te veel heeft, de helm op de kroon rust, de helmkroon een dierenkroon is, het helmtee-

ken op een lossen wrong verkeerd en los staat en niet met den helm medegedraaid is enz. Een wapen met twee kronen is alzóó onjuist en het was alleen in den vervaltijd (pl.m. 1830) gebruikelijk, dat de helm niet op het schild rustte maar boven een adelskroon uitkwam. In den Nederlandschen Adel heeft n.m. een Jonkheer een kroon met 5 parelen, een Baron met 7 en een Graaf met 9, hoogere titels zijn er niet, terwijl Jonkheer geen titel, maar een praedicaat is en wel sedert 1815 officieel bestaat. Er zouden nog vellen vol te schrijven zijn over tal van andere onderdeelen der heraldiek, maar voor hen die er, zooals men dat noemt een aperçu over wilden hebben, een algemeen denkbeeld, zal het bovenstaande wel ruim voldoende zijn. Wij besluiten met een correcte afbeelding van het *Rijkswapen.*

FIGUREN

met het **patroon** (schablone) te maken door middel
van **calqueerpapier**

Barensteel, boven hartschild.

Binnenzoom, a, d, c, b; e, h, g, f.

Breedarmig kruis, het kruis, met de blokjes L G, I K enz. aan de uiteinden R en L.

Bijschildje, boven en onder hartschild.

Doorboord, liggend blokje bij I K.

Doorsneden, D D'.

Dwarsbalk(en), T T'; U U' enz.

Eikel, bij L' G'.

Flanken, N R O, N' R' O'.

Geblokte dwarsbalk, T T' U U' met de vertikale lijntjes er bij.

Gedeeld, B B'.

Gekanteelde dwarsbalk, T T' U U' met de blokken er boven of onder.

Gekapt, C' B A'.

Gekoust, A B' C.

Geledigd, liggend blokje bij L G.

Geruit, het vak R P R' Q en zoo het geheele veld.

Geschaakt, het geheele schild door de lijnen N N' E E' enz. en L L' G G' enz.

Geschaakte dwarsbalk, E E' F F' door de lijn D D' en de vier verticale er doorheen.

Geschuind (R. en L.), A A' en C C'.

Geschulpt, bij d N'.

Gevierendeeld, door B B' en D D'.

Hakenkruis, het kruis met I C N', U' A' K', G' C' O enz. als armen er aan.

Hartschild, H.

Hertshoorn, bij F.

Hoofd van het schild, H.

Huismerk, op bovenste bijschildje.

Keper, O P O'; L' Q K'.

Klaverblad, bij I' K'.

Kruis, G V T; U X G'; I' X' U'; T' W I.
L (links), L.
Lelie, op onderste bijschildje.
L. schuinbalk, K O, N' L'.
Malie, bij g.
Meerl, bij e.
Pentalpha, bij N E.
Punt, P of L' Q K'.
R (rechts), R.
R. schuinbalk, L O', N K'.
Roos, op hartschild.
Ruit, P R' Q R.
Schelp (omgekeerde), bij f.
Schildhoek of **canton,** A G M E of A L e N.
Schildhoofd, door de lijn E E'.
Schildvoet, idem O O'.
Schoorsteenhaal, bij F.
Schuingevierendeeld, door A A', C C'.
Schuinkruis, L P K, N' R' O', K' Q' L', O R N.
Ster (6), bij D.
Swastika, zie hakenkruis.
Verhoogde dwarsbalk, N N', E E'.
Verkort kruis, het kruis min de 4 blokjes G I, T' U' enz.
Verkort schuinkruis, het schuinkruis — de stukken O'A'K' enz.
Verlaagde dwarsbalk, F F', O O'.
Vierblad, bij D'.
Vrijkwartier (R), A B H D.
Weerhaak, bij Y.
Zoom, A C A' C' met a d c b.
Zuil, bij N' E'.
Men kan er nog véél meer uit construeeren zooals de gaffel, gepaald en tegengepaald, kruisjes, een beurtelings gekanteelde dwarsbalk enz.

In de
BIBLIOTH. VOOR GESLACHT- EN WAPENKUNDE
onder redactie van C. Pama zijn reeds verschenen:

1 J. C. P. W. A. Steenkamp:

Inleiding tot de Wapenkunde

2 Mr. H. Reijdon:

De Huismerken

3 en 4 Prof. Dr. J. F. van Bemmelen:

Afstamming en Erfelijkheid

en

De Kwartierstaat

5 C. Pama:

Onze Afstamming

6 H. L. Kruimel:

Stamboomonderzoek in de Practijk

7 C. Pama:

Het Volkskarakter in de Heraldiek

8 J. C. P. W. A. Steenkamp:

Zegels

De prijs van elk deeltje bedraagt 65 ct., deel 3/4 f 1.25,
per serie f 4.70.
Verkrijgbaar bij boekhandel en uitgeefster.

Thans vestigen wij Uw aandacht op een nieuwe reeks van 8 deelen, van grooteren omvang en slechts in gebonden uitvoering:

9 H. Brouwer:
Inleiding tot het oude Nederlandsche Schrift
geb. f 2.35

10 Prof. Dr. J. F. van Bemmelen:
De Achtergrond van de Persoonskaart
geb. f 1.30

11 Drs. P. J. Meertens:
De Beteekenis van de Nederlandsche Familienamen
geb. f 1.30

12 A. Hallema:
Spot-, Schimp- en Scheldnamen voorheen en thans
geb. f 1.30

13 A. Hallema:
Hoe de bijnaam of het alias als
Persoons- en Naamsonderscheiding ontstond
geb. f 1.30

14 G. E. E. Gonggrijp:
Friesche Familienamen en Wapens
geb. f 1.30

15 C. Pama:
Ons Familiewapen
geb. f 1.30

16 Jurriaan van Toll:
Nederlandsche Genealogen voor 1850 dl. I
geb. f 1.30

De prijs bij inteekening op bovenstaande serie bedraagt f 10.50, bij vooruitbetaling te voldoen.
Inteekening bij den boekhandel of bij de uitgeefster.